

Марина О. Коніна
**ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
СПРАВЛЯННЯ ПДВ В УКРАЇНІ**

У статті досліджено особливості податку на додану вартість у вітчизняній податковій системі, його роль у формуванні дохідної частини бюджету України, охарактеризовано основні функції: фіскальну та регулюючу. Особливу увагу зосереджено на проблемах бюджетного відшкодування та аналізі податкових пільг в Україні. Запропоновано шляхи вдосконалення справляння ПДВ у сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки з врахуванням досвіду країн ЄС.

Ключові слова: податкова система; податок на додану вартість; механізм адміністрування ПДВ; податкові пільги.

Рис. 3. Табл. 2. Літ. 16.

Марина А. Кони́на
**ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ
ВЗИМАНИЯ НДС В УКРАИНЕ**

В статье исследованы особенности налога на добавленную стоимость в отечественной налоговой системе, его роль в формировании доходной части бюджета Украины, охарактеризованы основные функции: фискальную и регулирующую. Особое внимание сосредоточено на проблемах бюджетного возмещения и анализе налоговых льгот в Украине. Предложены возможные пути совершенствования взимания НДС в современных условиях развития отечественной экономики с учетом опыта стран Евросоюза.

Ключевые слова: налоговая система; налог на добавленную стоимость; механизм администрирования НДС; налоговые льготы.

Марына О. Кони́на¹
**DOMESTIC REALITIES AND PROSPECTS
OF VAT COLLECTION IN UKRAINE**

The article studies the features of value added tax within the domestic tax system, its role in the formation of budget revenues of Ukraine, its main functions, which are fiscal and regulatory ones. Special attention is paid to the problems of budgetary compensation and to the analysis of tax benefits in Ukraine. The article offers possible ways for improvement of VAT collection under the current conditions of developing domestic economy taking into account the experience of the European Union.

Keywords: tax system; value added tax; the mechanism of VAT collection; tax benefits.

Постановка проблеми. З прийняттям у 2010 р. Податкового кодексу України [1] податкова система в цілому та правове регулювання податку на додану вартість зокрема стали значно наближені до міжнародних вимог та стандартів. Незважаючи на це, справляння ПДВ залишається актуальним питанням у відносинах між платниками податків і органами Державної фіскальної служби. Це пов'язано, передусім, із складним механізмом обрахування ПДВ, заборгованостями в бюджетних відшкодуваннях, чисельними ухиленнями від сплати податку, в т.ч. за рахунок податкових пільг і, як наслідок, зниження фіскальної ефективності даного податку. Таким чином, вдосконалення оподаткування податком на додану вартість як складової системи опо-

¹ Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhajlo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine.

даткування є важливим практичним завданням та однією з актуальних загально-економічних проблем України, що потребує вирішення.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням реформування та вдосконалення системи оподаткування доданої вартості, в т.ч. порядку адміністрування та сплати ПДВ, присвячено праці багатьох вітчизняних науковців: Р. Волощука [5], І. Газізулліна [6], О. Жолудя [6], О. Легостаєвої [8], О. Оксенюк [11], О. Сидорович [12], О. Терешко [14], Г. Чередниченко [6] та інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Але незважаючи на широкий спектр наукових досліджень у даній сфері, завжди актуальними залишаються питання визначення ролі податку у формуванні доходів державного бюджету, ухилення від сплати податку та можливості оптимізації його справляння.

Мета дослідження полягає в моніторингу сучасного стану справляння податку на додану вартість, виявленні проблем у його функціонуванні та перспектив розвитку в умовах євроінтеграції України.

Основні результати дослідження. В. Сіменс (син Вернера Сіменса, засновника загальновідомої однойменної компанії) вигадав податок на додану вартість (ПДВ) у 1918 році. Але кілька десятків років ПДВ існував винятково у вигляді ідеї, аж поки французький економіст М. Лоре не довів цей задум до робочого вигляду і не запровадив податок у Франції в 1954 році. В Україні ПДВ з'явився у 1992 р., а в СРСР ПДВ не було [3].

Відповідно до ст. 14 Податкового кодексу України [1] податок на додану вартість – непрямий податок, який нараховується та сплачується відповідно до його норм. ПДВ є формою руху частини доданої вартості, яка створюється на всіх стадіях виробництва та обігу та сплачується кінцевим споживачем, тобто є масовим регресивним податком на товари та послуги широкого вжитку.

ПДВ вважається найбільш досконалою формою непрямого оподаткування і відіграє важливу роль у системі державних фінансів майже у всіх країнах Європи та деяких країнах Азії. Найвідоміша країна, де немає ПДВ, – США (більшість штатів стягують податок з продажів на продукти, а федеральний уряд його взагалі не стягує). Також ПДВ відсутній у державах світу, де практично немає виробництва, а також у країнах, багатих на природні ресурси, через те, що вони мають інші джерела поповнення дохідної частини бюджету.

Хоча даний податок є ефективним та надійним джерелом доходів бюджету будь-якої країни, він все ще залишається одним із найскладніших та найсуперечливіших елементів податкової системи, оскільки через суттєві проблеми при справлянні він часто може перетворитися із бюджетоутворюючого на бюджетовитратний.

Проаналізуємо фіскальну ефективність ПДВ за допомогою його частки у ВВП, загальних доходах і податкових надходженнях державного бюджету України (рис. 1).

Аналізуючи рис. 1, варто відмітити значну питому вагу ПДВ не лише в дохідній частині державного бюджету України – майже 1/2 всіх доходів, а й значну частку в структурі безпосередньо податкових надходжень (70,7% у 2010 р. і 59,8% у 2015 р.). Отже, ПДВ демонструє дуже високу фіскальну ефективність в Україні, яка протягом 2010–2015 рр. становила 11,7–12,6% ВВП, при чому ще в 2011–2012 рр. цей показник був на рівні 13%.

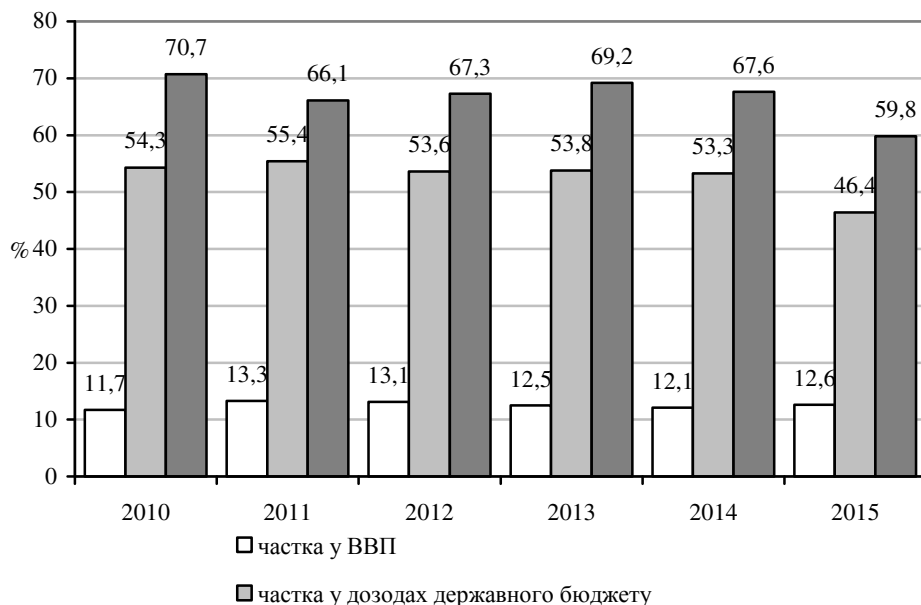

Рис. 1. Питома вага ПДВ у ВВП, доходах та податкових надходженнях Державного бюджету України, %, побудовано за даними [15]

Світовий досвід підтверджує, що на долю цього податку припадає приблизно 13,8% податкових надходжень бюджетів країн і 5,5% валового внутрішнього продукту. Також відмінним є те, що податок на додану вартість в податкових надходженнях до бюджету країни посідає перше місце, тоді як у країнах з розвинутою ринковою економікою перше місце в структурі податкових надходжень посідає податок на доходи громадян. Перевага, що надається податку на додану вартість в цих країнах зумовлена тим, що він забезпечує державі значні надходження, з його допомогою набагато краще оподатковувати послуги і звільняти засоби виробництва. Крім цього, його податковий механізм не дозволяє вільно ухилятися від оподаткування.

ПДВ є найменш схильним до кон'юнктурних коливань світових цін на сировину й енергоносії порівняно з іншими податками та здатен забезпечувати стабільність усієї системи державних фінансів у довгостроковій перспективі. Паралельно з цим існують значні витрати держави і платників податків, пов'язані з адмініструванням ПДВ, проблеми, що виникають при його відшкодуванні з бюджету, використання різних схем незаконної мінімізації податку і навіть прямого незаконного субсидування [14, 279].

Згідно з Податковим кодексом України бюджетне відшкодування – це відшкодування від'ємного значення податку на додану вартість на підставі підтвердження правомірності сум бюджетного відшкодування податку на додану вартість за результатами перевірки платника, у т.ч. автоматичне бюджетне відшкодування в порядку та за критеріями, визначеними в розділі V кодексу [1]. Починаючи з 1 січня 2013 р., діє автоматичне відшкодування ПДВ, при чому критерії відбору підприємств постійно змінюються й удосконалюються. Новим обов'язковим критерієм отримання автоматичного від-

шкодування ПДВ є 12-кратне перевищення залишкової балансової вартості необоротних активів платника податків над заявленою сумою відшкодування.

Проаналізуємо надходження з податку на додану вартість та відшкодування з бюджету країни за 2010–2015 рр. (рис. 2).

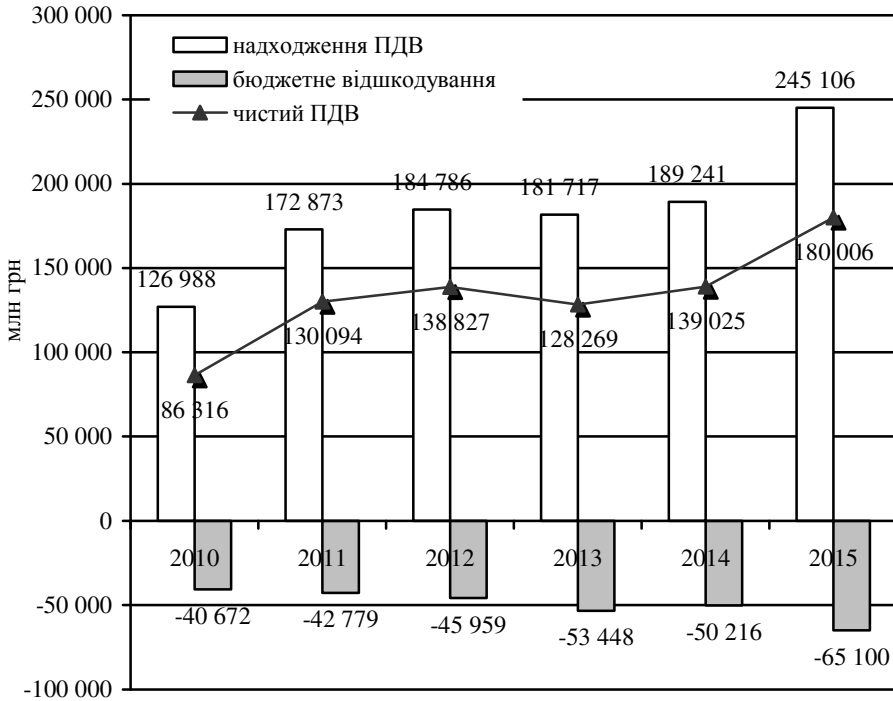

Рис. 2. Динаміка надходжень ПДВ до Державного бюджету України та його відшкодування з бюджету у 2010–2015 рр., побудовано на основі [4]

Як видно з рис. 2, надходження ПДВ до державного бюджету України з кожним роком збільшується, винятком є лише 2013 р., в якому сума податку становила на 3069 млн грн менше, ніж у 2012 році. Рекордна сума надходжень з ПДВ зафіксована у 2015 р. і становить 245106 млн грн, що на 43,66% більше аналогічного показника попереднього періоду.

Збільшення податкових надходжень з даного податку пов'язано, перш за все, з введенням з 1 липня 2015 р. в Україні електронного адміністрування ПДВ із використанням спеціального ПДВ-рахунку, що відкривають органи Державної казначейської служби для кожного платника, а також реєстрації податкових накладних/розрахунків в Єдиному реєстрі податкових накладних обмежується сумою, розрахованою за встановленою формулою. Також фактором впливу на розмір ПДВ є постійне коливання обмінного курсу гривні до іноземних валют переважно в бік збільшення, що призвело до збільшення бази оподаткування.

Бюджетне відшкодування ПДВ стосується більшості експортоорієнтованих виробництв. Якщо ПДВ повертають не в належний час, а із запізненням,

платник зазнає фінансових втрат: вилучаються кошти, які могли б приносити дохід (або ж навіть постає необхідність у запозиченнях). Наприклад, 1 млрд грн заборгованості впродовж року під 15% річних означає втрати на рівні 150 млн грн [6, 7].

Лише у 2012 р. завдяки позитивній тенденції у співвідношенні відшкодованих сум (46 млрд грн) до заявлених (43,3 млрд грн). Податкова служба України повністю ліквідувала прострочену заборгованість із відшкодування ПДВ [8]. Проте в подальшому залишки невідшкодованих сум податку на додану вартість зростали і на 1 січня 2015 р. вони становили 13 млрд 499,7 млн грн, що на 6 млрд 555,1 млн грн, або в 1,9 раза, більше, ніж на початок 2014 року. При цьому характерною особливістю адміністрування ПДВ у 2014 р. став випуск ПДВ-облігацій для відшкодування ПДВ у сумі 7 млрд грн, яким торгують на вторинному ринку, що дозволяє повернути частину боргу з ПВД «живими грошима». Погашення бюджетної заборгованості з відшкодування податку на додану вартість шляхом її оформлення облігаціями внутрішньої державної позики вже проводилося у 2004 і 2010 рр. і призвело до тимчасового зменшення її обсягів.

Загалом, ПДВ в грудні 2015 р. відшкодовано 2381 господарюючому суб'єкту всіх регіонів України і склав 68,405 млрд грн. У регіональному розрізі найбільші обсяги відшкодувань отримали Дніпропетровська область (2,057 млрд грн), Київ (1,898 млрд грн), Донецька область (1,322 млрд грн). Найменший обсяг відшкодувань отримали підприємці Луганської області – 3,870 млн грн [10].

У табл. 1 наведені суб'єкти господарювання, що отримали найбільші обсяги бюджетного відшкодування за результатами 2015 р. – це підприємства ГМК України, представники галузі машинобудування та аграрії-зернотрейдери.

Таблиця 1. Найбільші обсяги відшкодувань ПДВ в 2015 р.*

№	Підприємство	Сума, млн грн
1	«АрселорМіттал Кривий Ріг»	1609,3
2	«Кернел Трейд»	1027,8
3	Запоріжсталь»	593,5
4	«ММК ім. Ілліча»	549,5
5	Полтавський ГЗК	539,5
6	«Імперово Фудз»	364,2
7	«Азовсталь»	349,5
8	АТ «Каргіл»	293,66
9	«Євраз Суха Балка»	275,45
10	«Ді енд Ай Еволюшн»	258,3
11	Індустріальний союз Донбасу	258,6
12	Південний ГЗК	236,9
13	Миколаївський глиноземний завод	233,38
14	«Креатив-Розлив»	178,4
15	«Мотор Січ»	189,5
16	Дніпровський меткомбінат	174,8
17	Одеський припортовий завод	137,3
18	«Інтерпайп Ніко Тьюб»	102,9

* складено на основі даних [4].

За даними Державної фіскальної служби України, заборгованість держави перед суб'єктами господарювання з відшкодування податку на додану вартість станом на початок 2016 р. становить 19 млрд грн, з якої близько 4 млрд – борг перед підприємствами з зони АТО і ще 4 млрд грн спірної заборгованості минулих років, яка за рішенням суду може бути списана [9].

Тобто ПДВ виконує не тільки фіскальну функцію, а й виступає інструментом регулювання доходів бюджету. Змінюючи обсяги відшкодування ПДВ, держава у такий спосіб регулює показники виконання доходної частини бюджету.

На фіскальну ефективність ПДВ також впливає наявність пільг, що призводить до зменшення надходжень до бюджету країни, але в результаті їх застосування суб'єктами господарювання зростають обсяги господарської діяльності та відповідно податкові надходження.

В Україні чинним законодавством більша частина пільг з ПДВ передбачається через застосування нульової ставки ПДВ та операцій, звільнених від оподаткування (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість пільг з ПДВ у 2010–2015 рр.*

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ПДВ	140	151	106	125	128	121
Загальна кількість пільг	314	329	300	316	344	213
Питома вага пільг з ПДВ у загальних обсягах пільг, %	44,6	45,9	35,3	39,6	37,2	56,8

* складено на основі даних [7].

Як видно з табл. 2, протягом 2010–2011 рр. кількість пільг з ПДВ зростала з паралельних збільшенням загальної кількості податкових пільг. Починаючи з 2012 р. даний показник різко скоротився на 45 пільг з ПДВ і становив 106 серед 300 податкових пільг. А в 2015 р. кількість пільг з ПДВ зменшилася в порівнянні з 2014 роком на 7, проте в структурі податкових пільг його питома вага зросла на 19,6 в.п. і становила 56,8%. Тобто чинна система пільгового оподаткування створює нерівномірне податкове навантаження на суб'єктів господарювання та не є ефективним стимулюючим важелем розвитку видів діяльності [11].

Отже, основними проблемами справляння ПДВ в Україні є:

- недосконалість податкового законодавства, внесення постійних змін до чинних нормативно-законодавчих актів, що призводить до значної кількості помилок, допущених суб'єктами господарювання, та, як результат, до застосування фінансових санкцій до таких платників податку;

- складний механізм обліку та звітності даного податку, що містить жорсткі умови із заповнення податкових накладних, їх реєстру та податкової декларації за звітний період;

- для отримання автоматичного бюджетного відшкодування суб'єктам господарювання потрібно відповідати багатьма критеріям, а навіть якщо і виконуються всі умови, у держави може бути недостатньо бюджетних коштів для повернення заявлених сум;

- негативне сприйняття податку його платниками;
- високий рівень тіньової економіки в Україні.

Податкова система України та розвинених європейських країн є схожою, оскільки вона розроблялася з урахуванням основних норм європейського податкового права, а також податкових аспектів права ГАТТ/СОТ та інших міжнародних організацій.

Згідно з підписаними домовленостями між ЄС та Україною, гармонізація податкового законодавства є одним із найважливіших факторів подальшої економічної співпраці, що сприятиме залученню іноземних інвестицій, вільному руху капіталу, надійності інвестованих проектів тощо [12].

При цьому протягом 2000–2014 рр. в середньому стандартна ставка ПДВ у державах-членах ЄС-28 зростає на 2 в.п. – з 19,5% у 2008 р. до 21,5% у 2014 р. (рис. 3).

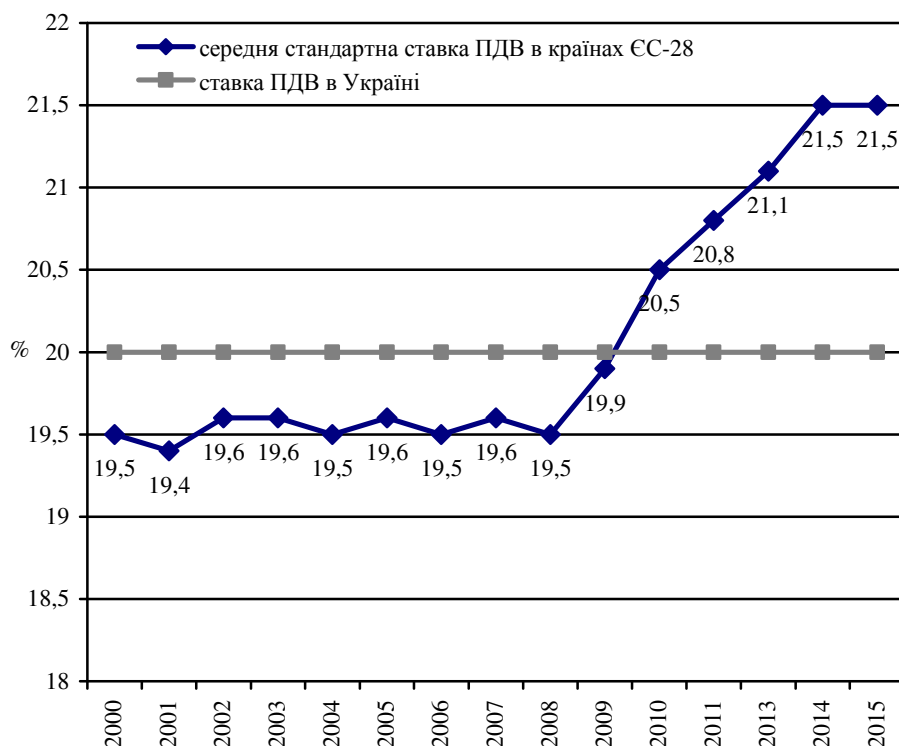

Рис. 3. Динаміка середньої стандартної ставки ПДВ у країнах ЄС-28 та Україні за 2000–2014 рр., побудовано на основі даних [16]

Для розвитку та зміцнення національної економіки потрібно забезпечити наповнення бюджету не за рахунок пересічних громадян, а шляхом оптимального оподаткування багатих верств населення та власників потужних підприємств, які вдало приховують свої доходи чи виводять бізнес в офшорні зони [14, 279]. Цікавим для України буде досвід країн ЄС: наприклад, у Бельгії, Франції та Люксембурзі формують соціально справедливе оподаткування

ПДВ за рахунок диференціації ставок податку, а в Німеччині основна ставка ПДВ становить 19% і є однією з найнижчих в Європі, а знижена – 7%. В соціал-демократичних країнах знайшли ще один спосіб подолання негативних рис ПДВ – надання адресної допомоги малозабезпеченим верствам населення, в цих державах найважливішим питанням економічної й соціальної політики є людина та її добробут [13, 220].

Таким чином, при проведенні реформ в системі оподаткування доданої вартості України необхідно запровадити 3 режими оподаткування, залежно від соціальної значущості товарів: товари широкого вжитку повинні оподатковувати за стандартною ставкою не менше 15%, до товарів розкоші застосовувати підвищену ставку – від 25 до 33%, а соціально важливі товари і послуги, продукти харчування та ліки оподатковувати за зниженою ставкою – 5%. Така диференціація ставок ПДВ дозволила б зменшити податковий тягар із соціально незахищених верств населення та перевести його на товари розкоші.

В Україні позитивні зрушення вже відбулися: починаючи з березня 2014 р. введено ПДВ для фармацевтичних компаній у розмірі 7%, але до цього імпорт лікарських засобів не обкладався ПДВ.

Спільною проблемою для всіх європейських країн є недосконалість механізму відшкодування ПДВ. Необхідно впорядкувати механізм бюджетного відшкодування. Відшкодування ПДВ – це простий спосіб маніпулювання при здійсненні фінансово-господарських операцій задля отримання коштів законним шляхом з бюджету. З метою попередження виникнення проблемних питань та вдосконалення обслуговування великих платників податків (а саме вони отримують найбільші суми бюджетного відшкодування ПДВ) розроблено в тестовому режимі метод «горизонтального моніторингу», також діє процедура автоматичного відшкодування ПДВ. Але успішність автоматичного бюджетного відшкодування залежить від кадрової політики влади та успішності проведення адміністративної реформи [5, 130].

Якщо ж вищезазначені методи не будуть ефективними, доцільно було б взагалі відмовитись від обкладання товарів за ставкою 0% при експорті, визнавши їх такими, що не підлягають оподаткуванню, а платником податку має стати постачальник експортованого товару.

Основними шляхами мінімізації втрат бюджету через пільгову систему оподаткування ПДВ можна вважати: перегляд існуючих пільг з метою скорочення їх кількості та впровадження ефективної системи державного контролю за їх використанням, що в кінцевому підсумку призведе до скорочення схем ухилення від сплати ПДВ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. ПДВ є основним джерелом надходжень державного бюджету України, але й бюджетовитратним джерелом через його відшкодування суб'єктам господарювання. Він включається до ціни товарів, робіт та послуг і сплачується кінцевим споживачем в розмірі 20%. При експорті товарів за кордон виробнику повертається сплачений авансом на кожному етапі руху товарів ПДВ.

Основною проблемою ПДВ є те, його складно адмініструвати, ПДВ-кредитування спричиняє значні додаткові витрати держави. Тому серед основних напрямів удосконалення ПДВ можемо виділити такі:

- формування свідомого і відповідального ставлення платників податків до виконання своїх податкових зобов'язань, забезпечення суттєвого зменшення масштабів ухилення від податків та зменшення тіньової економіки;
- розширення бази оподаткування ПДВ за рахунок ліквідації більшості пільг за одночасного зниження ставки ПДВ на товари широкого вжитку;
- адаптація податкового законодавства України до законодавства ЄС відповідно до перспектив поглиблення економічної інтеграції з ЄС.

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755 // zakon.rada.gov.ua.
Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755 // zakon.rada.gov.ua.
2. Про спільну систему податку на додану вартість: Директива Ради від 28.11.2006 № 2006/112/ЄС // zakon.rada.gov.ua.
Pro spilnu systemu podatku na dodanu varnist: Dyrektyva Rady vid 28.11.2006 № 2006/112/IeS // zakon.rada.gov.ua.
3. *Боярчук Д.* Цікаві факти про ПДВ // cost.ua.
Boiarchuk D. Tsikavi fakty pro PDV // cost.ua.
4. Виконання бюджетів // Державна казначейська служба України // treasury.gov.ua.
Vykonannya biudzhetyv // Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy // treasury.gov.ua.
5. *Волощук Р.Є.* Адміністрування непрямих податків у контексті формування доходів бюджету держави // Економічний аналіз: Збірник наук. праць.— 2014.— Т. 17, №1. — С. 120–131.
Voloshchuk R.Ie. Administruvannya nepriamykh podatkiv u konteksti formuvannya dokhodiv biudzhetu derzhavy // Ekonomichnyi analiz: Zbirnyk nauk. prats.— 2014.— Т. 17, №1. — С. 120–131.
6. *Газізуллин І., Жолудь О., Чередниченко Г.* Аналіз адміністрування ПДВ в Україні з прикладами з металургії, машинобудування та легкої промисловості: Аналітична записка. — К.: Оптима, 2011. — 19 с.
Gasizullin I., Zholud O., Cherednychenko H. Analiz administruvannya PDV v Ukraini z prykladamy z metalurhii, mashynobuduvannya ta lehkoï promyslovosti: Analitychna zapyska. — K.: Optyma, 2011. — 19 s.
7. Довідник пільг, наданих чинним законодавством по сплаті податків, зборів, інших обов'язкових платежів // Державна фіскальна служба України, Департамент методологічної роботи з питань оподаткування // sfs.gov.ua.
Dovidnyk pilyh, nadanykh chynnym zakonodavstvom po splati podatkiv, zboriv, inshykh obov'i-azkovykh platelyv // Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy, Departament metodolohichnoi roboty z pytan opodatkovuvannya // sfs.gov.ua.
8. *Легостаєва О.О., Чуб Т.А.* Бюджетне відшкодування: проблеми та шляхи вирішення // Молодий вчений.— 2014.— №5. — С. 128–130.
Liehostaeva O.O., Chub T.A. Biudzhetne vidshkoduvannya: problemy ta shliakhy vyrishennia // Molodyi vchenyi.— 2014.— №5. — С. 128–130.
9. *Насіров Р.* ДФС винна підприємцям 12 млрд. грн. відшкодування ПДВ, 11.02.2016 // espreso.tv.
Nasirov R. DFS vynna pidpriyemtsiam 12 mlrd. hrn. vidshkoduvannya PDV, 11.02.2016 // espreso.tv.
10. Обсяг відшкодування ПДВ в грудні став максимальним протягом 2015 року // economics.unian.ua.
Obsiah vidshkoduvannya PDV v hrudni stav maksymalnym protiahom 2015 roku // economics.unian.ua.
11. *Оксенюк О.І.* Аналіз системи пільг з ПДВ та втрат бюджету // Вісник ЖДТУ.— 2014.— №1. — С. 157–162.
Okseniuk O.I. Analiz systemy pilyh z PDV ta vtrat biudzhetu // Visnyk ZhDTU.— 2014.— №1. — S. 157–162.
12. *Сидорович О.Ю., Мельник Н.В.* Оподаткування доданої вартості в умовах поглиблення і розширення інтеграційних процесів в Європейському просторі // Глобальні та національні проблеми економіки.— 2015.— №5. — С. 941–946.
Sidorovych O.Iu., Melnyk N.V. Opodatkovuvannya dodanoi vartosti v umovakh pohlyblennia i rozshyrennia intehratsiinykh protsesiv v Yevropeiskomu prostori // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky.— 2015.— №5. — S. 941–946.

13. *Слюсаренко В.Є., Філіп К.О.* Особливості оподаткування податком на додану вартість та його економічна доцільність // Науковий вісник Ужгородського університету.– Серія: Економіка.– 2014.– Вип. 1. – С. 218–222.

Slusarenko V.Ie., Filip K.O. Osoblyvosti opodatkuvannia podatkom na dodanu vartist ta yoho ekonomichna dotsilnist // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu.– Serii: Ekonomika.– 2014.– Vyp. 1. – S. 218–222.

14. *Терешко О.М., Мудь М.О.* Проблеми та перспективи справляння ПДВ в Україні // Інноваційна економіка.– 2013.– №2. – С. 278–281.

Tereshko O.M., Mud M.O. Problemy ta perspektyvy spravlennia PDV v Ukraini // Innovatsiina ekonomika.– 2013.– №2. – S. 278–281.

15. Ціна держави // Доходи бюджету // cost.ua.

Tsina derzhavy // Dokhody biudzhetu // cost.ua.

16. Economics & Finance // Eurostat // ec.europa.eu.

Стаття надійшла до редакції 1.03.2016.